

RÉVÉSZ JÓZSEF¹

Tudomány és művészet

„A tudományt és a művészetet nem lehet egyszerre definiálni, mert nagy dolgok: Nincs definíció, mely őket kimerítené. Íme azonban egyik oldaluk: ők a világról való Tudatunk legkincsesebb gyűjtőkamarái, a művészet az érzések, a tudomány a belőlük leülepedett fogalmak drága gyűjteménye. Művészet és tudomány legmagasabb foka a Tudatnak...”

(Babits, 1978, p. 333).

Emberi mivoltunk egyik fontos eleme a világ megismerésére való törekvés. A tudás megszerzése azonban többféle módon is elérhető, hiszen a tudás mibenlétében is vannak eltérések. Ha meg akarjuk ismerni és érteni a körülöttünk levő világot, tisztáznunk kell azt, hogy mit értünk tudáson. Aquinói Szent Tamás filozófiájában az „érzékelhető természeti világ és a természetfeletti világ szétválik egymástól” (Dörömbözi, 2000, p. 244). Gondolatmenetünkben a tudomány és a művészet egyaránt értelmezhető törekvésként, mely arra irányul, hogy a tudást megszerezzük. Ugyanakkor különbség mutatkozik abban, hogy milyen természetű tudást igyekszünk megszerezni. A tudomány célja az, hogy a világról olyan gondolati képet nyújtson, amely hozzájárul a világnak önmagában való megértéséhez, és ebből következően a tudomány alapvető célértéke az igazság, és az érzékelhető természeti világ megismerése. A művészet elsődlegesen az ember érzelmi szférájának alakításával járul hozzá személyiségének formálásához, ezáltal közelebb viszi a természetfeletti világ megértéséhez.

A tudomány és művészet természete

„Az élet elsőbbsége a tudással szemben kétségtelen. Mi, emberek életet akarunk mindenekeelőtt, s nem az életnek valamilyen magyarázatát. Nem csillagászatot, hanem a csillagos eget magát. Illatos virágot, zamatos gyümölcsöt, s nem botanikát. A forrás üdítő vizét akarjuk inni, nem vegyelemzését firtatni. A világ világosságát nem a tudomány mérőeszközeivel felfogni, hanem lelkünknek fény után való vágyakozásával megragadni. De éppen ennek az életnek az érdekében van szükségünk ismeretre, mely nélkül legegyszerűbb életfeladatainkat sem volnánk képesek megoldani” (Fitos, 1935, p. 3). Ugyanakkor vannak olyan jelenségek, melyek nem magyarázhatók a tudományos megismerés eszközeivel. Hársing László (1999) véleménye szerint a tudás megalapozott bizonyosság, amely nem függ a szubjektív önkénytől. Amikor tudásról beszélünk, jól megalapozott bizonyosságra vagy a konklúzió érvek általi megerősítettségének kielégítő fokára kell gondolnunk. Ez nem azonos a mindennapi tudással, hisz ez

¹ tanársegéd, Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Művészeti és Sporttudományi Intézet, josefrevesz@gmail.com

utóbbi nem minősül tudományos ismeretnek. A tudomány – mint a tudás megszerzésére irányuló megismerési forma – célja egy olyan gondolati kép kialakítása, mely segít a világ megértésében, tehát célja az olyan igazság, amely a valóságnak megfelel, így objektivitásra törekszik, mivel – Arisztotelész értelmezésében – a tudás megszerzésekor *„a tudománynak bizonyosnak kell lennie minden egyes megtett lépés érvényességéről”* (Ross, 1996, p. 47). A művészeti tudás viszont különbözik a tudománytól. Ugyan mindkettő alkotótevékenység, jelleükben mégis különböznek. A művész alkotótevékenysége arra irányul, hogy az érzékeken keresztül érzelmileg átélhető formában jelenítsen meg olyasmit, ami a személyiség formálása szempontjából fontos. A tudomány elsősorban az értelemre, míg a művészet inkább az érzelmeire hat. A művészet szintén a megismerést szorgalmazza, de ezt, a tudománytól eltérő módon, az érzékek révén, az érzelmek befolyásolásával. A tudományos megismerés tudatos, szándékolt, reflektált, az elméleti meggondolásból indul ki. A tudomány tényekkel foglalkozik, és célja e tények és az azokat ellenőrző alapvető törvények megragadása. *„Minden tudomány mindig két alapadatból indul ki. Ezek egyike valamennyiszer az ok elve, a másik a tudomány sajátos objektuma, a probléma”* (Schopenhauer, 2007, p. 61). Módszere a logika; világát előítéletek, előre kigondolt elképzelések nélkül vizsgálják, *„sine ira et studio”* *„harag és részrehajlás nélkül”*. Ugyanakkor, a művészethez hasonlóan, tudomány sem nélkülözheti az egyéni elképzelést, hiszen szinte minden nagy tudományos felfedezés inkább köszönhető egyfajta látnoki képességnek, mint a mért eredményeken alapuló következtetésnek. A tudományos felfedezésekhez ritkán vezetett tisztán logikai út, inkább az utólagos bizonyításban volt szerepe. Gondoljunk csak az 1869-ben felállított periódusos rendszerre. Mengyelejev csak kb. 60 elemet ismert, mégis „megjósolta” az összes elem helyét a táblázatban. Vagy idézhetjük Gauss mondását: *„már tudom az összes eredményt, de még nem tudom, hogy hogyan kapom meg őket”*. A logika, a mérések kihagyhatatlanok a tudományban az eredmények cáfolhatatlan bizonyításához, de nem a logika a legfontosabb a tudomány területén. *„Az értelem nem elég ahhoz, hogy megértsük önmagunkat vagy a világ tüneményeit: a lényeges, a csallhatatlan megértéséhez és érzékeléséhez valami más is kell, több, mint az értelem. Kell hozzá kegyelem is, alázat is, testünknek és ösztöneinknek valamilyen különösen szerencsés működése, vizsgálatunk tárgyának egyfajta előnyös elhelyezkedése, s talán a csillagképek megfelelő alakulása is szükséges hozzá, hogy megértsünk e földön valamit”* (Márai, 2005, p. 60). Az ember nem csak fizikai lény. Szervezetünk működésének megértéséhez, az izmok, idegek fizikai leírásához a tudomány nyújt segítséget. De az igazi mozgatórugó a szellem, a lélek megértése, megismerése a hit és a művészet feladata. A művészet, Babits Mihály véleménye szerint soha sincs tisztán a művészetért, hanem az emberért, mert őt akarja *„művészet*

tűrhetővé” tenni, míg a tudomány nem akarja az embert meggyőzni, „önzetlenül keresi az összefüggések nagy szimmetriáját” (Babits, 1978. p. 334). Ám mindkettő valami újat keres. Közismert gondolat, hogy a művészet a valóság visszatükröződése, ez azonban túl általános érvényű kijelentés (Lukács, 2011). Egész életünk szellemi tevékenységének alapja a valóság visszatükröződése. A tudomány olyan világot keres, amely független a tudattól, egy-egy tudományos tény létezése, illetve bizonyítása olyasmiről, amit gondolkodásunk határai nem torzítanak, éppen mert az emberi gondolkodásnak megvannak a határai. Ha viszont hiszünk abban, hogy létezik egy természetfeletti, a tudománnyal igen nehezen magyarázható szubjektum, akkor eljutunk ahhoz a gondolathoz, hogy megérkeztünk a tudomány és a művészet határához. A művészet a természetfelettit magyarázza, de valóságként az ember világát is. Míg a tudomány az ember számára belső eszközöket, módszereket teremt azért, hogy a világot az embertől függetlenül meg tudja ismerni, addig a művészet a valóságot csak az emberen keresztül tudja ábrázolni. „Kétféle gondolata van az embernek: egy világmagyarázó, és egy világalakító gondolata” (Fitos, 1935, p. 52). Láthattuk: a tudomány mint megismerési forma a világ magyarázatát, megértését tűzi ki céljának. A művészet ellenben, ugyan szintén magyarázatot keres, de más kérdéseket fogalmaz meg. Mi vagy ki lakik az emberben? Van-e feletünk álló hatalom? Hogyan keressük vele a kapcsolatot? Ezek a művészet fontos kérdései. Az embereken keresztül a világot akarja formálni. Ugyanakkor, a művészet igen fontos feladata a szépség, az esztétikum keresése és ábrázolása. Ez azonban együtt jár a valóság művészi tükrözésével. A hagyományos filozófiai közfelfogásban a tudomány a gondolkodás, az intellektus tevékenysége, a művészet pedig az érzékelés, az érzékszerveké. Mivel azonban a művészet és tudomány abban nem különbözik, hogy mindkettő az egész emberi tudat apparátusával él, hogy mind a kettő általánosít és absztrahál, miben különbözik mégis (Ujfalussy, 1968, p. 12)? Platón ideatanának van egy különös vetülete. A gondolkodás pszichológiájának egy érdekes tulajdonságát figyelte meg, amikor a materiális gondolkodás elemeit, egyes dolgainak mintáját mint „ideát” a transzcendensbe vetíti ki. A tudományos megismerésben a tudós, ha a valóságot olyannak akarja megismerni, amilyen önmagában, objektíven kell az adott tárgyat vizsgálnia. A művész viszont kifejezetten hangsúlyozza, hogy a valóság művészi feldolgozásában maga is érzelmileg állást foglal (Ujfalussy, 1968, p. 22). Ezek az érzelmi állásfoglalások közvetítik személyes kapcsolatunkat a világgal, de ez nem jelenti azt, hogy ok-okozati összefüggést keres a dolgok között. „A művészetet ezért egyenesen így jellemezhetjük: a dolgoknak az ok elvétől független szemlélési módja, ellentétben az épp ezen elv nyomában járó szemléltetése, amely a tapasztalat útja s a tudomány” (Schopenhauer, 2007, p. 236). Az előb-

biekből kiviláglik, hogy a művészet mint esztétikum az ember formálása révén igyekszik a körülöttünk lévő világot jobbra tenni. De mitől lesz egy művészi alkotás szép, tökéletes? „*Ha a tökéletességet formaként értelmezzük, ahogy szoktuk, tökéletes formáról akkor beszélünk, ha egy műből semmit sem lehet elvenni, és a műhöz semmit sem lehet hozzátenni anélkül, hogy csorba ne essen szépségén vagy jelentőségén*” (Heller, 1998a, p. 97). Hiszen a szépség akkor mutatkozik meg leginkább, ha meghaladja tárgyának logikai természetét. Minden művészi alkotásnak fontos eleme kell, hogy legyen a szépség, még akkor is, ha az esetleg ábrázolt dolog maga rút. Valahol tévútra siklott a szép fogalma. „*Hibás úton jár a művészet, ha morális célja kedvéért elhanyagolja az esztétikait*” (Schiller, 1960, p. 19). Értékeléssel nem lehet ismereteket szerezni. „*Ha valaki szépnek tart egy művet, akkor nem az a helyzet, hogy meglátta vagy felismerte a szépséget. A szépség nincs benne a műben. Ami a műben kifejezésre jut, az a művész értékelő állásfoglalása, és ezt lehet benne megtalálni*” (Fitos, 1992, p. 13). „*A hagyományos platóni elgondolás szerint a legfőbb szépség szellemi, és a valódi szépség teljesen homogén és tiszta*” (Heller, 1998b, p. 79). Ugyanakkor a természet szépsége alig jelenik meg Platón műveiben. Pedig ha a szépség meghatározását keressük, aligha hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy Isten tökéleteset alkot, az ember tökéletlent. Ha ezt a gondolatmenetet folytatjuk, eljutunk oda, hogy mivel a természetet Isten teremtette, a művészetet az ember, így az előbbi szépsége az utóbbi felett áll. De mi történik akkor, ha a művészetet szintén egy felettünk álló hatalom adományaként fogjuk fel? Ebben az esetben ahhoz a – számomra az egyik legfontosabb – művészet által feltett kérdéshez jutunk, hogy miként tudjuk a művészi eszközök révén az embert formálni. *Animus debet mutare, non caelum.* „*A lelkületedet kell megváltoztatni és nem az eget*” (Seneca) (Bánk, 1993, p. 10). A művészet szemléletet változtat, de „*a művésznek az általa megalkotandó szemlélethez nemcsak külsőleg adott anyagra van szüksége, amelyhez a szubjektív képek és képzetek tartoznak, hanem a szellemi tartalom kifejezéséhez is...*” (Hegel, 1981, p. 348). Jóllehet a művészetnek igen sok ága létezik, és mindegyik a maga módján keres és ad válaszokat – a hozzánk legközelebb álló művészi közlésformát kiragadva – a zenén keresztül szeretnénk a művészet tanító, embert formáló tulajdonságát megvilágítani. A muzsika mindennapi életünk része. Valamely változatával már mindannyian találkoztunk. Legtöbbször csak a háttérben szól, és rohanó életünkben egyre kevesebb időnk jut arra, hogy ebben a csodálatos és néha titokzatos világban elmerüljünk. „*Legyen a zene mindenkié*” – vallotta Kodály Zoltán. Miért van az, hogy a gyermek, bárhol is éljen a világban, függetlenül családi és kulturális gyökereitől, örömét, bánatát dúdolgatással fejezi ki, játékát énekkel, ritmusok kopogásával kíséri? Mert a zene, az egyetemes és örök zene ott van mindnyájunkban. Világunk lassan, de egyre gyorsuló ütemben a vesztébe halad,

ahol a közösség mint formáló erő, egyre kevésbé fontos. Oly nagyon akarjuk saját életünk boldogulását, hogy másokon is áttaposunk céljaink eléréséhez. Külön dolgozunk egymás ellen. Állandó versenyre kényszerítjük magunkat, holott nem egymás ellen, hanem egymásért és egymás mellett kellene élnünk. Schiller 1795-ben a következőképp vélekedett: „*a haszon a kor nagy bálványa, őt kell szolgálnia minden erőnek, és előtte kell hódolnia minden tehetségnek. E durva mérlegen a művészet szellemi érdeme mit sem nyom a latban, és minden bátortás híján a művészet eltűnik a század zajos piacáról*” (Schiller, 2005, p. 157). Más úton kellene haladnunk, ahol a másik sikere az én sikerem is, és az én sikerem társaim segítségével valósul meg. A zene fontos formáló erő, közösségélményt ad, együttgondolkodásra bátorít. Kinyitja fantáziánkat, tágabb látókört biztosít. *Musica humana* – mondotta a középkor az emberi test és lélek belső harmóniájára, s úgy érezte, hogy ezzel az elnevezéssel a világtörvénynek egy titkos részét fedi fel. „*Musica humana – a zene valóban az emberi világ része, és minden alkotóelemével az emberi életbe kapcsolódik. Mégis van benne valami, ami kiemeli abból az összefüggésből, és szinte az embertől függetlenné, és a természeti világ, a vegetáció tagjává avatja. Így lesz belőle Musica mundana, a világmindenség hangja*” (Szabolcsi, 1984, p. 9). A zene valóban az emberi természet része, mélyen bennünk gyökeredzik. De másként gondolt a zenére az ősember, mást találtak meg benne a nagy ókori kultúrák, és megint máshogy épül be a XXI. század emberének az életébe. Volt már a hatalom megszemélyesítője, a nevelés eszköze, a gyógyítás, vagy az imádság és áhítat kifejezője. A régmúlt korok emberei sokféleképpen élték meg a muzsikát. Némelyek félték tőle, mások hatalmat láttak benne, és ezt a hatalmat fel is akarták használni. Gyógyításra és rombolásra egyaránt alkalmasnak találták. Mai rohanó életünkben egyre kevesebb idő jut arra, hogy a felettünk, és hiszem, a bennünk levő másik világ felé forduljunk. Sok embert ismerek, aki egész életében keres valamit, mert űrt érez magában, és ezt az űrt ki szeretné tölteni valamivel. A keleti filozófiáktól kezdve a kábítószerig és a kábító muzsikáig mindenfélehez nyúlnak. A szórakozóhelyek zenéi egyre hangosabbak, hogy ne kelljen hallani a belül rejtőző üresség csendjét. Beteggé vált a világ, amit mi, emberek nem tudunk meggyógyítani, hiszen mi magunk is gyógyításra szorulunk. A zene velünk együtt született, és alkalmas arra, hogy lelkünk békéjének megtalálásában segítségünkre legyen. Ha a művészetet, és ezen belül a zenét nem kizárólag kifejezőeszközként, közlésformaként, hanem a transzcendenssel való kapcsolatteremtés eszközeként fogjuk fel, történelmi példák sokaságában találhatjuk meg azt az elgondolást, hogy a muzsika hatalom. Orpheus mítoszától kezdve egészen Saul és Dávid történetéig. A pogány kultuszokban az áldozat, a különböző rigmusok és szertartások azt a célt szolgálják, hogy rávegyük a felsőbb

hatalmasságokat és szellemeket, teljesítsék a mi akaratunkat, vágyaink, és szükségleteink szerint befolyásolják körülményeinket. A hangok varázsa erre éppen jó: rendszer van bennük, mint a világban; kössük a két rendszert egymáshoz. A hang kimondja az elem nevét, és ezzel az elem szolgájává lesz a hangnak; mert megnevezni és lenyűgözni, elfoglalni, rabul ejteni egyet jelent. Ez az ígázat régi törvénye. És mert ha a hang a miénk, miénk lesz az elem is, és uralkodunk rajta. Ne feledjük, hogy írás híján százsorta nagyobb a hang és a szó hatalma – akkora hatalom ez, hogy később az írás sem öröklí teljesen: hatalom lesz az egész világ felett. Általa esőt hozhatok a földre, áldást vagy átkot küldhetek másra. Szeretném azonban a figyelmet felhívni egy fontos különbségre a különböző gondolkodásmódok között. Ha azt mondom, hogy a zene révén rá tudom venni a felsőbb hatalmasságokat, hogy akaratomat kövessék, akkor hatalmasabb vagyok náluk. Ez az észjárás elképzeltetlen a mai keresztény alapokon nyugvó gondolkodásban. Ugyanakkor, ha a muzsikát a felettünk álló hatalommal való kapcsolatteremtés eszközeként, valamint a lélek, a szellem fejlesztő, nevelő eszközeként értelmezzük, zárásként idézném Kokas Klára (1992) örök érvényű sorait: *„a gyerekek nem születnek gyűlölettel. Az összetartozás vágyával érkeznek. A szó tiszta kontúrjaira később kerül a mocskok, példák nyomán. Egymás megvetését a lekicsinylés előzi meg, a félelmet az erőszak szüli, az elnyomásból meghunyászkodás kúszik, vagy agresszivitás pattan. A mi maszatjaink tapadnak a legyek lábain. A gyerekek nehezen hessegetik a legyeinket. Segítségre szorulnak. Fürdőre. A lélek tiszta vize a tiszta zene, a megtisztító zene, a katarzist hozó zene. A jó zenét nem tudom fogalmakkal meghatározni, az érték relatív, de nekem, szülőnek, tanítónak jut a privilégium, hogy a magam lelkének tisztító zenéjéből vigyek gyermekeim fürdőjéhez”* (Kokas, 1992, p. 25).

Összegzés

Arisztotelész szerint minden ember természeténél fogva törekszik a tudásra. Ismerni akarjuk a múltat és a jelent, azt, hogy mi van körülöttünk, azt, hogy mi van bennünk, és kicsoda van felettünk. „Tudni akarjuk azt az igazat, amiben nem kételkedhetünk, és azt az igazat, amiben kételkedhetünk” (Heller, 1998a, p. 79). Bizonyosságokat akarunk. De a tudomány nem elégíti ki mindezt a tudásszomjat. Aki az élet értelmét keresi, a tudománytól nem kap választ. Ezekben a kérdésekben a vallás, és a művészet elégítheti ki kíváncsiságunkat. A tudomány vagy megoldja a maga feladatait, vagy egyelőre adós marad a megoldással. De hogyan lehet a tudomány meg nem oldott kérdéseit a vallás vagy a művészet körébe utasítani? Hit és tudás két külön világ, és egyik sem lehet pótléka a másiknak. „Az ember hisz valami ideában. Hinni

pedig annyi, mint értékelni, és nem annyi, mint megismerni” (Fitos, 1993, p. 19). A tudomány és a művészet egyaránt megismer, értékkel, alkot és formál. Így e két, egymástól elütő testvér, egymást kiegészítve segíti az embert világunk és a mindenség megértésében, és talán abban is, hogy világunk, és benne magunk is, egy kicsit jobbá váljunk.

BIBLIOGRÁFIA

- Babits Mihály (1978). *Esszék, tanulmányok I.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Bánk József (1993). *Latin bölcsességek.* Budapest: Szent Gellért Egyházi Kiadó.
- Dörömbözi János (2000). *A filozófia története és elmélete.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fitos Vilmos (1935). *Értékelés és megismerés.* Budapest: Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) Könyvkereskedése.
- Fitos Vilmos (1993). *A kétféle gondolat bölcsellete I.* Veszprém: Comitatus Kiadó.
- Hársing László (1999). *Bevezetés a tudományelméletbe.* Miskolc: Bíbor Kiadó.
- Hegel, G. W. F. (1981). *A szellem filozófiája, Enciklopédia III.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Heller Ágnes (1998a). *Költészet és gondolkodás.* Budapest: Múlt és jövő Kiadó.
- Heller Ágnes (1998b). *A szép fogalma.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Lukács György (2011). A művészet, mint felépítmény. *Magyar Filozófiai Szemle*, 55. évf. pp. 115–140.
- Kokas Klára (1992). *A zene felemeli a kezeimet.* Budapest: Akadémia Kiadó.
- Márai Sándor (2005). *Füves könyv.* Budapest: Helikon Kiadó.
- Ross, D (1996). *Arisztotelész.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Schiller, F (1960). *Válogatott esztétikai írásai.* Budapest: Magyar Helikon Kiadó.
- Schiller, F (2005). *Művészet és történelem filozófiai írások.* Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.
- Schopenhauer, A (2007). *A világ, mint akarat és képzet.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Szabolcsi Bence (1984). *A zene története.* Budapest: Zeneműkiadó.
- Ujfalussy József (1968). *Az esztétika alapjai és a zene.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- Varga László (2006): A Pannonhalmi Szent Benedek-rendi Egyházmegye népiskoláinak történetéből (1920 – 1948). *Iskolakultúra*, 4. sz. pp. 22–36.
- Varga László (2007): *A Pannonhalmi Egyházmegye népiskolái a 19–20. században.* Budapest: METEM – Könyvek.
- Varga László (2012): Generációk közötti tanulás. In: *Disszeminációs füzetek 39.* Budapest: Tempus Közalapítvány. pp. 5–16.

RÉVÉSZ, JÓZSEF
SCIENCE AND ART

An important element of our human nature is the pursuit of understanding the world. Getting to know something is possible in several ways, and there are differences in the nature of knowledge. If we want to know and understand the world around us, we need to clarify what is meant by knowledge. According to the philosophy of St. Thomas Aquinas the "sensible natural world and the supernatural world are separated from each other." (Dörömbözi, 2000, p. 244). There is a difference in the nature of knowledge that we are trying to get to know. The purpose of science is to provide a mental picture of the world, which contributes to the understanding of the world and consequently, is the basic target value of scientific truth, and the sensible understanding of the natural world. Art primarily belongs to the human emotional sphere, develops personality, in this way it is closer to understanding the world of the supernatural.